

Програмою економічних реформ Президента України на 2010–2014 рр. передбачено підвищення частки інноваційно активних промислових підприємств із 10,7 до 25 % і підвищення наукоємності ВВП з 0,95 до 1,5 %.

...Здавалося б, для досягнення заявленої мети влада мала б задіяти вітчизняний науково-технічний потенціал. Власне, вона й спробувала це зробити, виходячи з власних міркувань про користь науки в економічному й суспільному розвитку. Проявивши стурбованість підвищенням ефективності використання коштів у науковій сфері, уряд вустами М. Азарова заявив, що фінансуватимуться тільки ті НДДКР, які дадуть прикладний результат уже найближчим часом. Більше того, ішлося про обов'язок науки давати прибутки, з чим, у принципі, усі згодні. Однак лише гучних заяв для цього не досить. Хоча вчені все-таки добилися незначного збільшення виділення коштів на потреби НАН України, вдавшись до випробуваного методу – пікетування Кабміну, це навряд чи вплине на наукові результати, оскільки жодних змін у фінансуванні наукових досліджень не відбулося. Ситуація на початку 2013 р. навіть погіршилася – залишилася без бюджетної підтримки перша в Україні ключова лабораторія в галузі молекулярної біології, чий дослідження здобули високу оцінку міжнародної експертної ради, на голодному пайку Державний фонд фундаментальних досліджень.

<...> Зрозуміло, що фундаментальна наука не дає швидких грошей, а отже, вона начебто й не потрібна, на неї немає попиту ні з боку держави, ні з боку бізнесу. Суспільне сприйняття часто бачить учених такими собі диваками, які задовольняють свою допитливість за кошти платників податків. У науковому середовищі посилюються песимістичні настрої, талановиті молоді дослідники не пов'язують своє майбутнє з Україною.

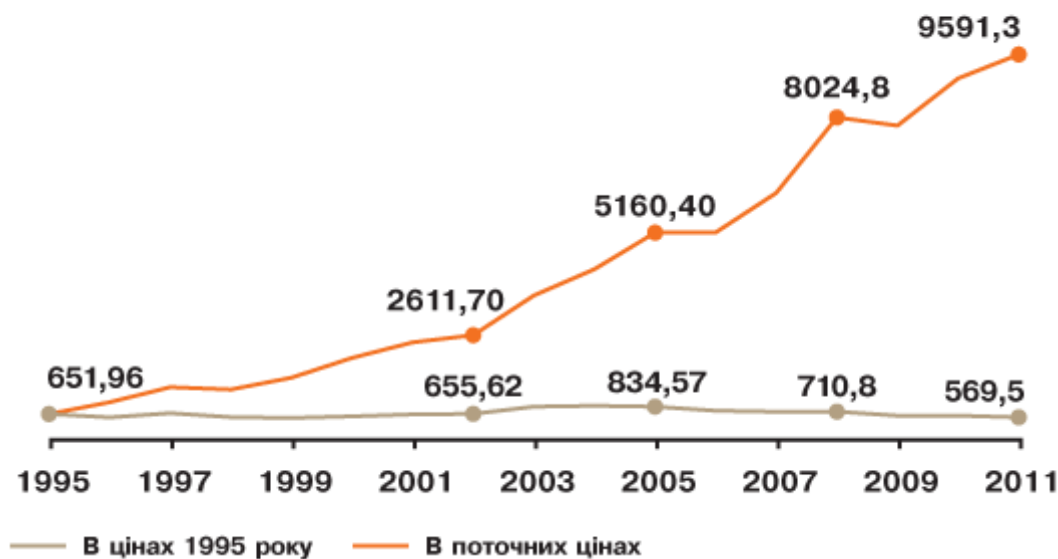
Якщо взяти до уваги вищевикладене, то організатори симпозіуму на тему: «Ставлення суспільства і держави до науки в умовах сучасних економічних криз», який відбувся в конференц-залі НАН України, як кажуть, «влучили в точку». Його учасники – учені, політики, представники бізнесу – спробували проаналізувати ситуацію в науці, яка склалася в різних країнах у періоди криз, виявити проблемні місця у відносинах науки, суспільства й держави в ці періоди, а також підготувати рекомендації для розробки державної науково-технологічної політики в кризових умовах. Мабуть, уперше за останні роки наукова спільнота спробувала дати тверезу оцінку процесам, які відбуваються у відносинах влади й науки.

«Розуміння інновацій у нас на печерному рівні, – вважає завідувач міжгалузевої лабораторії з питань формування і реалізації науково-технічної політики МОН та НАН України, доктор економічних і кандидат фізико-

математичних наук О. Попович. – Схоже, в уряді не знають, що інноваційний процес у виробництві починається з нових науково-технологічних ідей, які народжуються в процесі фундаментальних наукових досліджень. Тому стратегічна орієнтація на активізацію цього процесу потребує насамперед істотного збільшення державної підтримки фундаментальної і прикладної науки. Тут доречно навести висловлювання відомого англійського вченого Дж. Портера: “Наука вся прикладна. Різниця тільки в тому, що окремі додатки з’являються швидко, а інші – через століття”».

У виступах представників влади найчастіше підкреслюється, що фінансування української науки постійно збільшується. Однак цифри, які наводяться, зазвичай не враховують інфляції. Порівняння статистичних даних про фінансування науки в Україні за період 1995–2011 рр. із використанням дефлятора, розрахованого І. Булкіним (ЦДПН ім. Г. Доброва), чітко показує (див. рис. 1), що реальне фінансування науки з 1995 р. майже не змінюється. У його динаміці за останні два десятиліття простежується чітка тенденція скорочення наукового потенціалу держави.

**РИС. 1. ФІНАНСУВАННЯ НАУКИ В УКРАЇНІ З УСІХ ДЖЕРЕЛ,
тис. грн**

Таким чином, доводиться констатувати, що, по-перше, або в політиці держави стратегічної мети стосовно науки не було сформульовано взагалі й наука розглядалася як один із напрямів непродуктивних видатків, які обтяжують держбюджет (тому видатки намагалися максимально скоротити), або, по-друге, автори бюджету впродовж майже двох десятиліть послідовно реалізовували стратегічну мету, поставлену свого часу МВФ, – утричі скоротити науковий потенціал України. І цієї мети досягнуто: науковий потенціал країни справді скорочено більше ніж утричі, тим самим серйозно

підірвано можливості України для переведення економіки на інноваційний шлях розвитку.

Аналізуючи порівняльну динаміку видатків на науку в різних країнах у кризовий період, учені-економісти й наукознавці виділили три моделі, які відображають специфіку ставлення держави до науки в умовах кризи.

Для першої моделі визначальним є зростання частки державного фінансування в загальних видатках на науку й зростання загальної наукоємності ВВП. Так, у США за період 2007–2011 рр. частка держбюджету на науку зросла на 6,3 %, у Росії – на 3 %. Меншого зростання досягнуто в Румунії, Іспанії і деяких інших країнах.

Другу модель, на думку дослідників, можна справедливо назвати «українською»: для неї характерне скорочення частки держфінансування і наукоємності ВВП. Україна знизила бюджетні видатки на науку з 54,3 % у 2008 р. до 44,5 % у 2011 р., тобто на 10 %.

Третя – глобалізаційна – модель характеризується перетіканням фінансування НДДКР із розвинутих країн у менш розвинуті з метою скорочення видатків. Вона сформувалася внаслідок того, що в умовах поєднання економічної кризи й глобалізації більшість компаній навіть у розвинутих країнах стали заощаджувати на витратах, які не дають швидкого прибутку. До речі, ця тенденція позначилася й на Україні з кінця 2007 р.

Одночасно з падінням рівня державної підтримки наукової діяльності та скороченням замовлень з боку вітчизняного бізнесу зросла кількість закордонних замовлень. Однак упродовж останніх двох років обсяги закордонних замовлень українським ученим на виконання НДДКР стали зменшуватися (див. рис. 2). До речі, про це з тривогою говорять керівники академічних НДІ, акцентуючи увагу на тому, що закордонні замовлення на наукоємні розробки давали можливість заробляти кошти і тим самим триматися на плаву.

На думку дослідників, якщо світовий обсяг НДДКР не зменшується, то це може свідчити про вичерпаність можливостей вітчизняної науки задовольняти вимоги закордонних замовників. Такі замовлення стали приймати інші країни, які нарощують свій науковий потенціал, – наприклад, Китай, Індія, Сінгапур та ін. Україна ж продовжує втрачати свій науковий потенціал як за кількісними, так і за якісними показниками.

«Але українська модель відносин науки з владою визначається не тільки витісненням наукової сфери на узбіччя державних пріоритетів у фінансовому плані, а й тим, що виконавчі органи влади, розробляючи і приймаючи нормативні акти з реалізації законодавчих норм у науковій та інноваційній сферах, уміло уникнули в цих документах будь-якої відповідальності за

виконання законів, – підкреслює в інтерв'ю DT.UA директор Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. Доброва, доктор економічних наук Б. Малицький. – Наприклад, Мінфін вперто ігнорує встановлену законом ще в 1991 р. норму державного фінансування наукової і науково-технічної діяльності на рівні 1,7 % ВВП, пояснюючи свою позицію тим, що в Україні частка держави в структурі видатків на науку вища, ніж у розвинутих країнах, при цьому ігноруючи той факт, що за бюджетними видатками на одного дослідника ми дуже відстаємо не тільки від розвинутих, а й від країн, які розвиваються. Тим більше що, як засвідчили наші дослідження, у країні склалася ситуація, коли весь обсяг бюджетного фінансування науки автоматично повертається державі у вигляді нарахувань на фонд заробітної плати та податків на прибуток. Тобто держава, фактично відмовившись від фінансування, намагається посилити бюрократичне втручання в організацію наукових досліджень.

Недавно Мінфін у відповіді Верховній Раді на рішення парламентського Комітету з питань науки та освіти написав, що в Україні

немає економічних можливостей досягти встановленої законодавством норми фінансування науки. Тим часом для власних наукових потреб Мінфін збільшив обсяг бюджетного фінансування з 55,6 млн грн у 2008 р. до 87 млн грн у 2012 р., тобто більше ніж на 38 %. Крім того, питомі видатки на одного дослідника, який працює в системі Мінфіну, удвічі більші, ніж у середньому в науковій системі країни...

<...> Ставлення суспільства і держави до науки в нинішніх умовах має змінитися. Якщо для уряду України наукова сфера так і залишиться виключно другорядною витратною галуззю, то виходить, що він законсервує на майбутнє економічну відсталість країни. Щоб не допустити цього, їй безпосередньо наука мусить змінити ставлення до держави, суспільства та бізнесу. Необхідно шукати способи адаптації наукової системи до ситуації в економіці, суспільстві й політичному житті України, що бурхливо змінюється. І це стосується не тільки питань організаційного реформування науки, про що повторюють на всіх рівнях управління, а й зміцнення її політичної сили, впливу на суспільство та прийняття політичних рішень, доленосних для нашого майбутнього.

Вважаю, що для нормалізації відносин науки і влади потрібно шукати шляхи співпраці, а не конфронтації. Цьому могло б посприяти створення при Президенті країни авторитетного представницького органу з питань науки. В апараті Президента має з'явитися найголовніша особа – радник Президента з науки та інновацій, наділена відповідними повноваженнями, які б перевищували, зокрема, повноваження Мінфіну в питаннях обґрунтування інноваційної стратегії розвитку країни, забезпечення збалансованого фінансування різних галузей науки, модернізації вітчизняної економіки тощо. На мій погляд, у процесах забезпечення соціально-економічного розвитку країни на перший план виступає проблема підвищення політичної сили науки».

Громадською думкою у нас зазвичай починають цікавитися перед виборами, коли політичні сили замовляють соціопитування. Правда, проводять їх і вчені – із суто науковою метою. «Недавно ми спільно з Інститутом соціології завершили дослідження з вивчення динаміки соціального капіталу науки (тобто місця науки в суспільній свідомості, її авторитету в соціумі) у двох регіонах України. Запитання анкети, які запропонували заповнити студентам різних ВНЗ, стосувалися довіри до суспільних інститутів – сім'ї, церкви і релігії, ЗМІ, науки, правоохоронних органів, громадських організацій, органів державної влади тощо, – прокоментував А. Попович. – На мій превеликий подив, наука опинилася на другому місці (на першому – сім'я), тобто рівень довіри до неї

незрівнянно вищий, ніж до решти інститутів нашого суспільства. Це говорить про те, що й рівень інноваційної культури нового покоління наших держслужбовців, яке прийде на зміну нинішньому, буде значно вищим» (Суржик Л. *Влада і мізки: match not found* // *Дзеркало тижня. Україна* (http://gazeta.dt.ua/EDUCATION/vlada-i-mizki-match-not-found_.html). – 2013. – 14.06).